

**Marianne Brandt:
Asztali lámpa,
vas, 1928**

mit kell tudni róla?

Öntött- és kovácsoltvas

Avasművesség régi, de – a kerámiával vagy a szövessel ellentétben – nem ősi mesterség. Történetét a fújtató feltalásától, az időszámítás előtti második évezred közepétől számítjuk. Homérosz istennek kijáró tisztelettel ír Héphasztoszról, az első kovácsról, s joggal, hiszen vele az emberiség történetében új korszak kezdődött. A vas, bár nem olyan fényes, mint az arany és nem olyan könnyen alakítható, mint a bronz, minden fémnél keményebb anyagként szerszámnak a mindennapi életben és fegyvernek a harcban, hosszú időn át a legalkalmasabb volt.

Hogy mikor vonult be a vas a művészetbe, arról csak sejtéseink lehetnek, mert az idő, jobban mondva a korrózió bizonyosan már jóval az első írásos dokumentumok előtt elpusztította a korai emlékeket. Ily módon csupán annyit

mondhatunk, hogy a legrégebbi ránk maradt lakatosmunkák a XII. századból valók. Ezek szinte kivétel nélkül láda- és ajtóvasalások; ezt követik a gótika korából már gyakoribb rácsok és zárok, amelyek az évszázadok során nemcsak technikailag válnak mind bravórosabb darabokká, hanem – ettől nem függetlenül – formai kialakításukban is mindenkor hűen igazodnak az uralkodó stílushoz. A vas használata – alapvetően – az épülethez kötődik, de természetesen vasból készült használati tárgyak – csillárok, gyertyatartók, kandaláberek, nyársak, kandallók – felbukkannak a lakóhelyiségekben is.

A Kovács nem véletlenül az egyik leggyakoribb személynév. Rokonszámok egész sorát tartja számon így módon a nyelv kollektív emlékezete; a fűrész-, lánc-, dróthúzó, kés-, kard-, pánccél-, patkolókovács (hogy csak néhá-

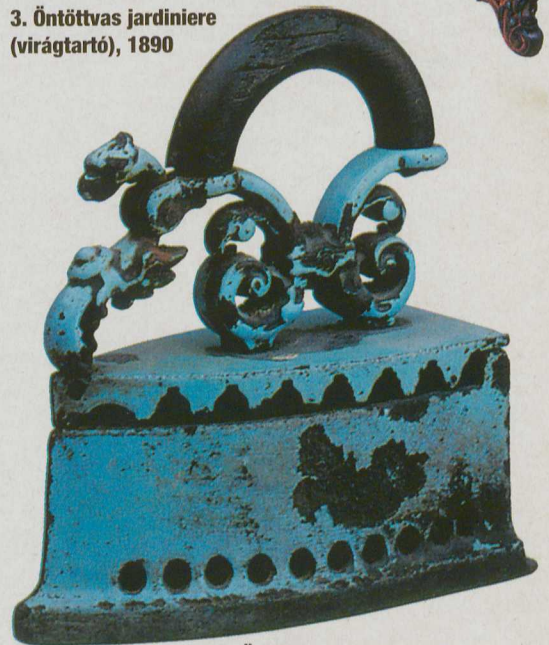
**2. Öntöttvas tintatartó,
XIX. század második fele**

**1. Jean Lamour:
A Stanislas tér
aranyozott kovácsoltvas
díszrácsa
Nancyban, 1728**

**3. Öntöttvas jardiniere
(virágtartó), 1890**

4. Öntöttvas vasaló, 1880

cében 1400 fokra felizzított vas az üllőn nyeri el alakját. A kovácsok szinte mindig kalákában dolgoznak, mert az anyag gyorsan hűl, és viszonylag rövid idő alatt kell a sokszor mászás darabokból nem ritkán bonyolult szerkezeteket kialakítani. Egy ember kezeli a tüzet, a vezető kovács jelzi a helyet, ahová aztán a rávezető kovács(ok) további, már nehezebb kalapácsokkal újabb ütésekkel mér(nek). Az üllő szarv alakú vége szolgál a vas nyújtására, hajlítására és a tűzi hegesztésre, a szögletes végén lévő lyukba illeszthetők a negatív minták készítését segítő odorok, az üllő vízszintes felső lapján történik a duzzasztás (szaknyelven a zömítés), amire akkor van szükség, ha valamilyen nagyobb forma vagy a forrasztás vastagabb anyagot kíván.

Maguk a műveletek egyszerűek: csavarás, hasítás, kötés, szögecselés révén nyerik el a leglátványosabb munkák is konstrukciójukat, amelyek végső formájukat hidegen még véséssel, kalapálással, olykor lyukasztással kapják meg. Ezt látjuk a nálunk sajnos kevés megmaradt régi emléken is, amilyen a fertődi Esterházy-kastély bejárata vagy a legjelentősebb magyarországi vasműves, Fazola Henrik több egri kapuja. A munka nem kis erőt és nem kevés ügyességet követel, s mindezen túl összeszokottságot feltételez, hiszen veszélyes üzemről van szó, ahol a nehéz szerszámokkal a lehető legprecízebben – egymásra is vigyázva – kell dolgozni. Nem csoda, ha az elmúlt századokban, amit csak lehetett, gépesítettek.

nyat említsek a mintegy hetvenből) már pusztán differenciáltságával is jelzi a mesterségnek egyrészt a múltbéli fontosságát, másrészt a fejlettségét.

A vasművesség szinte a napóleoni háborúkig kovácsoltvas-készítést jelent. Alapanyaga a lemez- vagy a rúdvas, amelyet kezdetben maguk a mesterek állítottak elő a kohókból nyert (cipő, madár, hal stb. alakú) vastömbökből, a XIX. századtól már készen vásárolták őket. Speciális tulajdonságáról összetétele (alacsony, konkrétan 0,05-0,3 százalék szénttartalom) gondoskodik, mert az úgynevezett kovácsvas mind melegen (ez a meghatározó), mind hidegen alakítható.

A munka a kovácsműhelyben szinte alig változott az elmúlt évezred során. A ke-

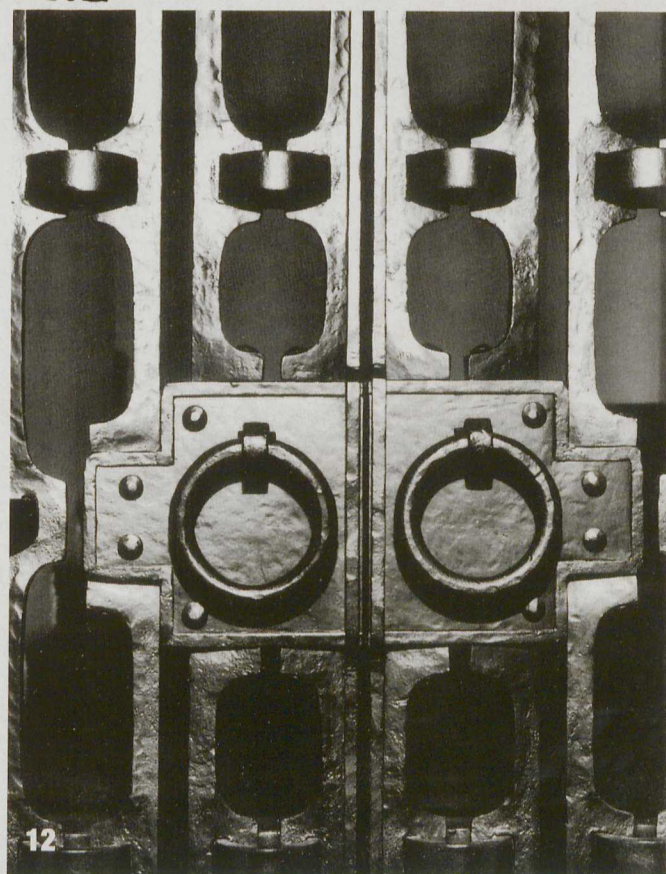
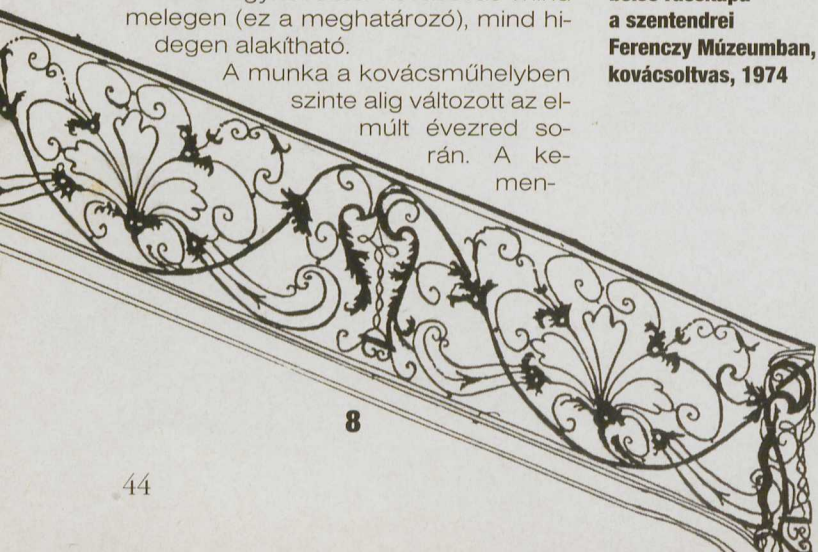
5–8. Kovácsoltvas rácsok a XVIII. századból

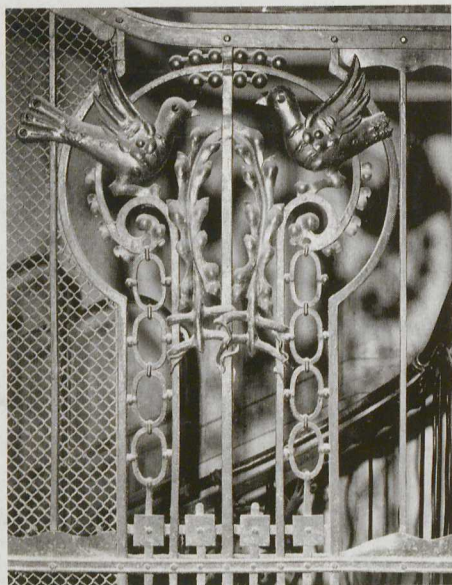
9. Velencei kovácsoltvas munkák a XVII. századból

10. Diszrács Bourges-ből, XIV. század

11. Kovácsoltvas kulcsok a XV. századból

12. Lehoczky János: belső rácskapu a szentendrei Ferenczy Múzeumban, kovácsoltvas, 1974

13. Jungfer Gyula: kovácsoltvas rács a Gresham-palotáról, 1908

Először az előkészítés egyszerűsödött: a vízi erővel hajtott lengőkalapácsokat a hengerművek váltották fel, majd ezeket gőzzel működtették. S ami már a végtermék jellegét is megváltoztatta: a tűzben való hegesztés alternatívájaként megjelent a láng-, majd a villanyhegesztés. A vasművesség új ágainak létrejöttével utóbb a kovácsmesterség helyzete is megváltozott. A napóleoni háborúk idején – az úgynevezett kontinentális zárlat következtében – kapott döntő impulzust a vasöntés, amely ettől kezdve mind a kis-

plasztikák, mind a legkülönbözőbb használati tárgyak körében (a kályháktól az edényeken át a lámpákig) művészi termékeket produkáló technológiává fejlődött. Sőt teret nyert egy olyan területen, az építészetben is, ahol később, a XIX–XX. század fordulóján (az üveggel kombinálva, majd a betonba ágyazva) domináns szerepre tett szert.

A kovácsoltvas paradox módon éppen ekkor (privilegizált helyzetét elveszítve) támadt új életre, most már szinte kizárólag művészi tevékenységként, egyrészt a historizmus, másrészt a szecesszió révén. Az előbbi építészeit

14. Öntöttvas kályha, 1920 körül

15. Fazola Henrik: az egri megyeháza szőlőfürtös kapuja, kovácsoltvas, 1750 körül

a múlt iránti nosztalgia, a másikéit a dekoratív látvány igénye indította arra, hogy kovácsoltvas kerítésekkel, továbbá lépcső- és erkélykorlátokkal, illetve kapukkal, lámpákkal és más elemekkel díszítsék munkáikat. Így születtek nálunk a századforduló középületein és igényesebb lakóházain Jungfer Gyula, Alpár Ede és mások alkotásai. Napjainkban hasonló tendencia figyelhető meg. A régiségek reneszánsza, a műemlékek

mind tudatosabb gondozása nyomán magától értetődően kapott ez a második világháború utáni évtizedekben szinte teljesen visszaszorult mesterség ismét lendületet a nyolcvanas évektől; de ha csak erről lenne szó, akkor pusztán iparosságnak tekinthetnénk fellendülését. Csakhogy kiderült: a modern – az egyszerű elemekből variációk kibernetikus módszerével gazdag összképet produkáló – látásmóddal szerves rokonságot tart a kovácsmesterség eredendő (a román kori alkotásokban még közvetlenül tetten érhető) természete. Aki ehhez a forráshoz nyúl vissza, az atavizmus nélkül, azaz korszerűn képes a mai világot (akár az épületeket, akár a külső vagy belső tereket) gazdagítani egy olyan művészet alkotásaival, amelyek mind anyagukkal, mind technológiájukkal hiteles történelmi patinájuk révén vonzó hangulatot árasztanak.

Vadas József